

Tomtar på grönbete

C-J Charpentier ©

God Jul
önskar
Läs en bok

Någon gång i mitten på 1800-talet började mästern Dornheim i Gräfenroda nära Erfurt i östra Tyskland att tillverka djurhuvuden i terrakotta, något som då var en växande trend i tyska trädgårdar. Dornheim hade flera anställda och på 1870-talet födde lärpojarna Heissner och Griebel en idé, lämnade mästern och öppnade eget, – möjligtvis inspirerade av en keramik i dagens polska stad Drawno.

Idén till de nya verksamheterna var hantverksmässigt serietillverkade trädgårdstomtar.

Nu var trädgårdstomten i sig ingen innovation, ty dylika, fast av sten, hade funnits sedan sent 1600-tal i förnäma barockträdgårdar. Skulpterade efter Jacques Callots bilder av mytiska och antropomorfa varelser. Men då handlade det hela tiden om enstaka och unika skulpturer som kittlade en dåtida överklass.

Dessutom fanns en annan bakgrund i de underjordiska väsen som kallades *kobolder* och som vanligtvis levde i gruvor; så ock i Sverige.

Jultomten var ännu inte uppfunnen, så Heissner och Griebel skapade egna figurer utifrån Callots raderingar och de övernaturliga varelsena från underjorden.

Succén var pyramidal, serieproduktionen gjorde tomtarna överkomliga, och efter några år fanns ett tjug tomtefabriker i Gräfenroda med omnejd. Och sedan rullade det på, som familjeföretag. Krig och ofärd berörde knappast våra tomtar.

Efter andra världskriget delades Tyskland och tomtfabrikerna låg nu i DDR, vilket inledningsvis inte bekymrade Heissners och Griebels ätteläggare. Produktionen fortsatte och man exporterade vilt, vilket gav den unga DDR-staten behövlig hårdvaluta från väst. Men det var innan smällen kom.

För smällen svarade partibossen Walter Ulbricht, som helt sonika förbjöd den småborgerliga och klassfientliga keramiken 1948. Varpå Heissner blev förbannad, emigrerade och öppnade ny tomtfabrik i Förbundsrepubliken, medan Griebel stannade kvar och ställde om till nyttogods.

Men här gjorde DDR-regimen ett stort misstag, ty med tomteförbudet minskade landets inflöde av valuta betänkligt, och Griebel fick tillstånd att återuppta tillverkningen. Som *Volkseigene Betrieb* under det styrande Socialistiska Enhetspartiets egid. Alltså

Här i Gräfenroda i Thüringen föddes den moderna serietillverkade trädgårdstomten. Lägga märke till fasaden, liksom åtskilliga hus klädd med fjällpanel av skiffer.

världens första och förmodligen enda kommunistkontrollerade trädgårdstomtefabrik, och dessutom i den heliga kapitalistiska valutans namn! De flesta kunderna fanns nämligen i Västeuropa.

Och Griebel lever i högsta grad vidare, har nyligen kompletterat med tomtemuseum.

Här kunde historien om trädgårdstomten som ekonomisk motor sluta men historien skriver som alltid vidare, – i Polen. Ty med Berlinmurens fall 1989 drabbades de forna satellitstaterna hårt av ekonomiska bakslag. Strukturomvandlingen var total, fabriker lades ner, och den tidigare nästan helt okända arbetslösheten blev en galopperande realitet. Men det fanns en räddare i nöden, – om än temporär: trädgårdstomten.

I den västpolska staden Nowa Sól med fyrtiotusen invånare förlorade åttatusen arbetare jobben, och här uppstod omkring 1991 på kort tid fyrtio tomte-fabriker; av vilka en handfull alltjämt är i drift. Och i den dubbelt så stora tjeckiska staden Ústi nad Labem, med förnämlig keramisk produktion under 1800-talet, skedde något liknande. Enkannerligen för export till väst.

Men hantverket är inte detsamma, ty nu har gips och billiga material ersatt den klassiska terrakottan. Dessutom har sortimentet vuxit inom den obscena sektor som givit tomtarna såväl ståfräs som pekande

För några år sedan inrättade den tomteskapande familjen Griebel ett trädgårdstomtemuseum i en del av sin fastighet

fingerar och sado-masochistiska attribut. Och idag kan man även få Elvis och Påven i tomtens skepnad.

Och även här finns sanna skrönor som när driftiga polska och tjeckiska entreprenörer inledde en storskalig tomtesmuggling till Belgien.

Det lär visst rymmas åttatusen tomtar i en långtradare, och denna klandestina hantering bortom alla skatter och avgifter fick den belgiska polisen att jaga tomtesmugglare under ett par år!

Påven gjorde förresten tomteskandal häromåret, när han fick besök av en trädgårdsförening från Hannover medförandes en meterhög plasttomte som Den Helige Fadern glatt välsignade.

Detta upprörde den tyska gayrörelsen högeligen, sedan påven kort innan avskedat en tysk präst för att denne välsignat ett homosexuellt par.

För aktivisterna var påvens agerande solklart: plastgubbar kan välsignas men inte människor som älskar varandra. Och i Berlin demonstrerades det högljutt för ett halvår sedan.

Konsten fick också tomtefrossa för ett par år sedan då en professor i Nürnberg ställde ut en Hitler-hälsande tomte på ett galleri.

Veckorna före andra världskrigets utbrott hedrade borgarna i Wilthen sin beskyddare Martin Pumphut med en grällt bemålad träskulptur, som senare till och med vann kommunistbossen Walter Ulbrichts gillande. Men väder och vind satte sina spår, och 1956 lät DDR-myndigheterna helrenovera stadens skyddsande. Varefter han årligen plockas in för översyn (Foto: C-J Charpentier)

Ärendet gick till domstol, och professorn frikändes. Varefter han lät tillverka hundrafemtio Hitlertomtar av plast, och installerade dem som *Dans med Djävulen* nära München.

Längst ned i Tyskland sydöstligaste hörn mot gränsen till Tjeckien ligger Wilthen, känd sedan mer än hundra år för sina sprit- och tågfabriker.

Här tillverkar numera Bombardier de rälsburna ekipage som trafikerar Sverige.

Denna stad och dess näringar beskyddas av trädgårdstomten tillika mjölnaren och *kobolden* Martin Pumphut.

Men trots all magisk kraft som ryms under Pump-huts bredbrättade hatt klarar tågen ändå inte den svenska snön.

Själv smuttar jag en skummande svart dryck som heter *Dvärgbrygd*.. Vad som pryder etiketten behöver jag knappast berätta. Men han ligger lojt rusig tvärs över buteljen.